

Korkoherden öfwer Sodankylä Församling/

Samt

Probstien öfwer det därunder lydande CONTRACT,

Högåttwördige och Höglärde

Herr HENRIC
WEGELIUS,

Min Huldaste Fader.

Den Smhet/ hwarmed J/ min Huldaste Fader/
behagat omfamna så wäl mig/ som alla mina
Syston, är så stor/ at den knapt hos någon
Fader kan wara större. J hafwen/ min Huldaste
Fader/ icke allenast sielf lagt handen wid wår under-
wisning/ utan ock haft all Eder egendom ospard til
at befordra wår wälfärd. För huru otaksam borde
jag ej fördenstull anses/ om jag icke nu i akt toge
detta tillfället/ at därföre offenteligen betyga min in-
nerliga erkänsla/ samt med barnslig wördnad tilägna
Eder/ min Huldaste Fader/ detta mitt första Aca-
demi-

demiska sülle-prof. Uytagen benågit/ min Huldaste
Fader, denna min gäfwä/ som Eder egen frukostig-
het endast sätter mig i stånd at för Eder frambara;
min ringa förmåga tillåter mig ej/ at gifwa Eder nå-
got mera lösande wedermåle af min barnsliga til-
gifwenhet.

Den Store GUDen täcktes uppehålla mina
Huldaste Föräldrar wid en beständig hälsa/ samt
förlåna Eder en lång och säll lefnad! och när I
änteligen skolen lämna detta jordiska! flytta Eder
til sina Ewiga Himmelska Boningar. Med denna
önskan framhårdar jag til min sista andedrägt

Min Huldaste Faders

Ödmjukligste son
ESAJ. WEGELIUS.

Kyrkoherden öfwer Utsjoki och Enare församlingar,
Wälårewördige och Höglärde

Herr Mag. HENRIC WEGELIUS,

Herren

Årewördige och Höglärde MAGISTER,

Herr JOHAN WEGELIUS

Mine högtålskelige käreste Bröder.

Bndren ej / mine Käre Bröder / deruppå / at jag
tillågnar Eder dessa få blad / som min spåda
fäder tecknat. Därtill förbinder mig den stora kär-
lek / som J mig alltid bewist / hwilken är långt stö-
re / än at den af mig med ord kan utsägas.

Allmagten gjöre Edra Dagar sälla och gröns-
kande / intil ålderens sena höst! Så önskar

Mine käreste Bröders

trognaste Broe

ESAJ. WEGELIUS.

Ingången:

inland är wäl til sin widd et ganska stort Land, och öfswergår i storleken de flesta Konunga-Riken och Förstendömmen i Europa; Men byser dock innom sig et så ringa antal af Inbyggare, at osta små Förstendömmen annorstädes hafwa flere. Många torde tro, at detta härrörer af Landets naturliga ofruktsamhet, samt sluta, at det för *Climatets* hårdhet är til widare upodling otjenligt. Men at denna tanke är falsk, derom öfswertyggar oss, så wäl andra Länders efterdömmen, som sielfwa sakens förnustiga eftersinnande. Huru mycken brukbar Jord ligger icke ännu hos oss onyttig, som igenom omtänksam hushållning kunde upodlas och föda en myckenhet flere Inwånare? Huru mycket mera nytta kunde wi ock icke hafwa af den Jord, som redan hos oss är i bruk, om den rätt blefwe hårdad, och Landet öfswerle till sin fullkommeliga högd, samt alla andra näringsfång i jämsörelse däremot blefwo

updrifne? Man får icke alltid af et Lands närvarande stid och
 des inbyggares ringa antal, sluta til des osjenlighet til vidare
 upodling: Inwånarens flit och insigt uti en förnuftig hushålls
 Wetenkap gör härwid det mästa. De Länder, som äro un-
 der bästa *Climater* blifwa icke alltid de mäst upodlade och folkria-
 kaste. Det härliga *Spanien* kan nu kallas nästan et Odeland, i
 jämförelse emot den folkmänad där sants i *JULII CÆSARIS* Tid.
Canans Land berömmes i Skriften framför alla andra Länder
 i Werlden; Men at sådan des fruktbarhet, redan för Israelli-
 ternas dietkomst, förnämligast ej härrörde, af andra orsaker, än
 des inwånare, de gamle, idoge och tiltagsne, fastän ogudaktige
Cananeer, det skönstes nog deras, at detta nu för tiden ej är
 bättre, om icke mångfältt sämre, än andre Länder, sedan is-
 duahet och flit afstannat, samt des inwånares *Politie* och hus-
 hålls författningar blifwit mindre förnuftige. Ibland många an-
 dra hinder, som härtils legat Finlands besolkande, om jag så får
 kalla det, och war hushållnings uphjelpande i wägen, torde wi
 så räkna den myckenhet af onyttiga Kärr och Måsar, hwarmed
 Landet är upfyllt, för et ej det minsta. Desse hafwa hittils
 blifwit lämnade nästan utan all häsd; åtminstone kan det icke
 sägas, at med deras upodling ännu är vidare hunnit, än at
 man i sednare tider sunnit möjligheten deraf. Icke så mycket at
 förklara denna sistnämde, som at korteligen wisa nödwändigheten
 af sådane Kärrs och Måsars utdikning och upodling, har warit
 mitt systemål med närvarande omogna Arbete. Den ofullkommelig-
 het, som jag otwungit erkänner loda wid denna min Läröspån,
 hoppas jag, at den B. U. så mycket mera ursäftar, som flere
 omständigheter förbudit mig, at uti detta eljest hymniga Amne
 wara widlystig.

Om de fläste Kårr och Måssor, hvar med wårt Land är up-
 fylt, hafwa wi nu ingen eller ätem nståné ganska ringa nytta.
 Största delen af dem ligga bara, så at ingen ting växer uppå
 dem: ändre bara endast litet Hjortron, Tranbär eller Odon:
 somlige hafwa några få, merendels odugelige Trån: en del äro
 wäl bewärte med någon skog; men som på långt när icke swarar
 mot den myctan, man af dem, sedan de blifwit utdikade och up-
 odlade, kunde hafwa; ja denna skogen swarar icke en gång e-
 mot den stora skada, som sådane Kårr ofta förorsaka: några af
 dem bara wäl något litet gräs; men dels växer det mycket glest,
 och dels är det ganska groft, hwilket Bostapen endast i brist
 på bättre nödgas äta. Swad swårigheter och beswårigheter
 möta icke desutom Landtmannen wid denna lilla hö-wäxets af-
 bärgande och insamlande? och litwäl swarar den uti gagn och
 spissamhet icke til Hälften emot hårdwäxets hd. (a)

(a) Se Herr Magister Norrgrens Disputation, om Måstapna hårdwäx
 och Ungars förblitande, utgifwen Hålländes 1754: uti samma
 S. 2.

Men utom den ringa nytta, som våra många upodlade
 Kårr och Måssor sålides tilbringa oss, så tillsoga de ock Landet
 i mångahanda afseender kånbera skador och plågenheter. Det
 är af årsarenheten bekant, at Kårr och Måssor äro de sista som
 isfrysas om hösten; ja det händer ibland, at de hela vinteren
 icke blifwa tjenlige at färdas öfwer, til rej ringa plågenhet för in-
 wånarena i Landet, wid deras försör och resor. Swad swår-
 righet upkommer ock icke ofta häraf för Landtmannen, at af-
 hån.

Hämta den lilla värt, som han på sina sanka Käre-ångor kunna inbraga? Men när änteligen dessa widlystiga trakter sent omsider isfruset, så finner man, at de icke allenast långt mot våren behålla isen och kälan qwar hos sig, utan den ligger och ofra intill Midsommars tiden, ja, understundom och på några ställen äfwer hela sommaren; emedan de för deras jordtråcke icke kunna så snart astinas, sedan kölden en gång wäl trängt sig i dem. Desse äro således orsaken til våra sena wårar och sentkommande somrar. De bidraga äfwen til frostnätter både om våren och sommaren, emedan af dem upstigande kalla ångor och dunster, hvilka förkyla lusten, och bidraga til at förminska nödig näringsfasts upstigande och omlopp hos säd och wårter, hindra hos dem en nödig uddunstning, samt sönderlita och bringa i oordning deras Inre Delar (a) Årsarenheten gifwer oss häruppå tillräckliga bevis wid handen. Sådane hemman och byar, hwilkas åkrar ligga i negden af Käre och Måssar, finnes alltid wara mera äfwentyre af froster underkastade. Waterns köld i Käre och myror finnes jämnwäl midt om sommaren nästan alltid många grader större än i lusten. (b) Man har och exempel därpå, at ofta om somar-nätterne en kallare lust kännes på de ställen, där Käre och måssar äro i negden, hålft om wädret ligger ifrån dem. Mången resande kan för den orsaken lida til sin hälsa, då han förut är het, och sedan i hast blir kall. Man finner och, at emellan liggande höga berg, backar och låga granskogar, ej alltid om sommaren kunna förhindra frostnätter, som förorsakas af sådane Käre och måssar. Til höst-froster bidraga de så mycket kraftigare, som lusten då är förut mera askyld, och altså saram och skadan af deras til myckenhet upstigande ångor och dunster, blifwer ännu mycket större. (c) Häraf är klart, at desse våra Käre och måssar äro en ej ringa orsak til våra sena wårar, korta och ofta kalla somrar, samt tidiga höstar. Andra länders exempel bestyrka och på det kraftigaste denna sanning. Huru olift är icke Tyskland i wår tid den beskrifning, som Tacitus lämnat om same

samma Land. *Terra satis ferax, sager han, frugiferarum arborum impatiens, pecorum secunda, seu pleraque improcera. Ne armentis quidem suus honor aut gloria frontis. Numero gaudent. Exque sola & grmissima opes sunt.* Men så sager han ock litet förut, at Landet war *in uniuersum aut syluis horrida aut paludibus foeda.* (d) Kölden uti Norra America i Quebec uti Canada är långt starkare än uti Amsterdam i Holland, ehuru den förra ligger öfwer 5 grader mera til söder, än den senare. Smilket härörer til en ganska stor del därutas, at i Norra America finnes en stor myckenhet af fårr och måssar, hwilka uti Holland blifwit utdikade, och til frugtbar Mark förwandlade; således kan man se, at våra öfwerflödiga fårr och måssar, äro en stor orsak til våra korta somrar, och långa samt kalla wintrar.

(a) Se Herr Professor Gadds Tankar om skadeliga Frostnätter S. 110 111, 115, 116 och 117.

(b) Ibidem § 137.

(c) Ibidem § 145.

(d) Tacitus, de situ, moribus & pop. Germaniæ Cap. V.

§. 3.

Kärr och måssar äro widare en allstrings plats för mygg och brömsar samt annan ohyra, som om somrarne så svåra plåga Bostapen. Det är på sådana ställen, som dessa besvärliga kråk finna en tillräckelig wåta, som til deras allstring är nödig. Därföre äro de orter, hwarest inga fårr och måssar eller hwarest de redan blifwit utdikade och upddlade, icke mycket besvärade af sådan ohyra; då man däremot på andra orter, där sådana fårr och måssar i ymnighet finnas, knapt får öfna ögonen för dessa ledsamma gäster. Bostapen är där om sommaren nästan

ständigt plågad af dem, och måste ofta måst hela dagen hålla sig wid röken, om den hälsit nägorlunda skall kunna bärga sig; jöljakteligen kan Landemannen om sommaren hafwa söga nytta af sin Bostap, emedan den ej kan så gå til skogs at söka sig föda. Utom des, äro sådane oländige marker et beqvämt och säkert tilhåld för allehanda skadeliga ros-djur. Om de äro mycket sancka, så kan ock bostapen uti dem ofta nedstunka och omkomma. Wargar och Björnar förstå jämwäl mästerteligen, at nyttja en så god lägenhet til sin fördel, och drijwa Bostapen til Kårr, at desto lättare så fatt på dem.

§. 4.

Emedan Watnet uti Kårr och Måsar, är merendels alltid stillastående, ruenande och stinkande, så måste det jämwäl wara ganska osundt. De hysa ock i sit stillastående Watten en myckenhet skadeliga *insecter*. När altså Bostapen befinner sig på sådana kårragtiga ställen, där den ej annat får, än rutit watten at dricka, och lerigt, eller med gytta blandat soder och bete, så löper han fara för hwarjehanda sjukdomar, (a) dels af det rutnade Watten, dels ock af de skadeliga *insecter*, som där finnas. De starkaste Bostaps sjukor hafwa ofta endast af denna orsaken härrördt. Ja sådant hö, som på olika ställen upvärt, kan jemwäl om Winteren förorsaka samma olägenhet, när Bostapen nödgas äta deras. Och torde wi häraf så hänleda en del af den smittosamma Bostaps sjukdom, som i synnerhet, då torra Somrar insälla, gör Landemannen i Finland så stor skada. (b)

(a) Assessor Haartmans beskrifning öfver den i Finland gångbara Bo-
skaps sjukdomen, i Kongl. Wettenskaps Academiens Handlingar,
för år 1758, pag. 47. följ.

(b) Ibid. pag. 48. 49.

Wid och omkring sådana Kärr och Måsar är och för
Folk ganska osundt at bo, för den myckenhet skadeliga ångor
och dunster, som de gifwa ifrån sig. Man ser noasamt både
om Wåren och Hösten, samt jämwäl ibland om Sommaren,
hwad dimba ifrån sådana platser plågar upstiga. Därföre äro
ock på de orter, hwarest dylike Moras mycket finnas, så wäl
Lungfot, Hosta, Flußer och Brost-sjukdomar, som hwarjehan-
da Febrer ganska gångse bland de därwid boende. Salige Herr
Landshöfdingen Hierne utlåter sig här om sålunda: "Kärr och"
Moras skattas at wara ohälsosomma, som de ock wissertigen"
äro; så wäl des Watten inwärtas druckit, som ock för den"
skadeliga ångan och luft, hwarmed det sine åboer förslämpas."
Det förra, at medan Watten är groft, dyot och fullt med"
orenlighet, förstoppar det alla *lubriliga* gånger och wägar i"
Människan, särdeles de som igenom de små *glandulas* och"
kirtlar gå, medelst des sega grofhet. Och detsföre kan det ej"
heller som annat fint Watten trånga sig igenom, utan tynger"
magen swårligen, förderfwar honom efter hand i grund, söder"
allehanda förstoppelse i lederna och lifwet, hwaras åtskilliga hård-"
heter och stygga wårter förorsakas. Och som det ingen *spiri*"
ualitet med sig har, så hindrar och förderfwar det magens"
digestion, gör blodet tjockt och segt, wanställer til störbjuge"
och allehanda andra blodets orenligheter, hwarom *Medici* ut-"
förligen beskrifwa. Och såsom detta Watten gifwer en ruten"
och stinkande luft, och des dunster upstigande förorena wädret,"
,,kan

„kan det lungorna och den däruti dragna lusten, samt lissan-
 „darna ej synnerligen gagna, utan disponera och ställa droppen
 „til allehanda sjukdomar, i synnerhet om Wären och Som-
 „maren, til febres putrida; som man ser i de orter därest
 „stora Kärre och stillastående Watten äro, som i Swartsjölan-
 „det och många annorstädes.“ (a) Alla Länders erfarenhet
 wisa öfverflödigt, at wid Kärre och Moras är gemenligen gan-
 ska osunde at bo.

(a) Anledning til åtskilliga Malm och Bergarters, Mineraliers och
 jordslags efterspörande och angifwande, andra fläcken, 12:te frå-
 gan pag. 273. och 274.

§. 6.

Efter altså våra Kärre och Måsar nu äro of mycket mæ-
 til skada än nytta, så borde de förwanlas antingen til frugt-
 bärande Åkrar eller gräsrika Ängar. Detta torde på de flä-
 sta ställen aldeles wäl låta glöra sig, i synnerhet där naturen
 redan sielf öpnat sig små aflopp, eller där Watten igenom di-
 lande kan beqwämligen afledas. Erfarenheten har wist of, at
 äfwen af de Kärre och Måsar, hwilka man trodt aldrig kun-
 na udikas, har en omtänksam och tiktagsen hushållare gjordt
 de bästa Åkrar och Ängar utan särdeles omkostnad. Hvad
 set jord i dem finnes, kan nog samt därafs förstås, at de, ofta
 til par almars djup, täckas af idel förrottnade *vegetabilier*. Kärrens
 mylla nyttas fördenstull af alla omtänksamma hushållare, som
 därtill hafwa tillgång, med största fördel i stället för götsel; i
 synnerhet sedan den något fått ligga och mistat sin bästa rå-
 het. Hvad härliga åkrar kunde fördenstull icke blifwa af mån-
 ga våra Kärre och Moraser? Kyrkoherden i StorKyro, sal.
 Herr *Isaac Brenner*, har af et Kärre wid PrästeGården, det
 han udikat och upodlat efter 8 Tunnor usåde, bekommit 130
 Tunnor Säd, (a) och åtskillige andre våre store hushållare
 haf

hafwa iämnväl häruppå lämnat och öfverflödiga betwis (b). Till ångar kunna knapt några beqvämare plager gifwas, än wåra Kårr, när de rätt blifwa upodlade. Af den mulen, som wid diskens gräswande uti Kårr upkastas, kunde man jemväl, utan deras fördärwande, hafwa den bästa gjödning för Åker och Trädgårdar. De Kårr och Måssar, som icke äro möjliga at utdiklas, kunde ändå med fördel göras nyttiga på det sätt, som Herr Adolph Bachman beskriwit, uti sin Disput. Suru sadane Kårr kunna göras nyttiga, hwarifrån Wattnet ej kan ledas med ditande. som härstädes år 1757 bles utgifwen.

(a) Hiernes anledning til åtskillige Malin och Bergarters, Mineraliers och Jordslags efterspörjande och angifwande, pag. 277.

(b) Se B. Brauners tankar och försök om åker och ång, p. 106. följ.

§. 6. 7.

Det lärer således hwat och en kunna finna, at om Kårr och Måssar skulle blifwa utdikade och upodlade, samt förwandlade aningen til frugtbärande åkrar, eller gräsrika ångar, så skulle i Finland slippa största delen af de olägenheter, som i §§ 2. 3. 4. och 5. äro upräknade. Wåra Wårar skulle komma tidigare, wåra Somrar blifwa mycket längre och warmare, wåra höstar infinna sig senare, samt wåra Wintrar blifwa kortare och mildare, hwarigenom således hela wår hushållning skulle få et annat utseende och blifwa otroligt lättare och mera fördelösig. Jag lärer och ej fara wilse, om jag påstår, at Finland då skulle få dubbelt, ja kanske mer än dubbelt så mycket brukbart och nyttigt Land, som wi nu hafwa, och altså blifwa i stånd, at rikeligen föda mångdubbelt flere Inwånare, än nu sker. Folket skulle härigenom snarare förökas, då de fingo tillräckeligt Land at sätta sig ned derpå, och således wore i stånd at tidigare gifva sig och nära sina barn. Alla tiders historier vittna om den fördelösig förändring, som åtskillige folkslags hushållning igenom sadane upodlingar undergått. Ut förtiga Frankrikes, Tysklands,

Engelands och Hollands olika lynne nu för tiden, emot deras beskaffenhet för några hundra år tillbaka, så hafva vi i synnerhet i nyligare tider uti Irland och Skottland härupå et märkeligt exempel (a). Det wore tilönskandes, at des efterdöme också hos oss snart skulle följias.

(a) Se Herr Professor Gadds anförde afhandl. s. 170. p. 90 och 91. samt Dubliniska och Edeburgiska Wetenskap Societetens Handlingar på flera ställen ic.

§. 8.

Huru detta lättast kunde verkställas, lämna till Höga Öfverhetens åtgärd. Ganska wäl wore det, om den iswer, som wåre Landtmån härtils haft för swediande på torra ställen och bördig Mark, kunde förwandlas och ledas på Kårr och Måssars utdikande och upforcande. Den af Öfverheten besalte och påbegynte Strömrånningen kan oselbart mycket hielpa härwid. Ut utan *publici* handräkning och åtgärd härmed ej alla kunna så långt komma, lårer hwar och en kunna finna. Om en del Krigsfolk wid Fredstider härtil nyttjades, så kunde, utan at spilla Folk, och uttömma Rikens Skattekamrar, de wigtigaste årestringar göras inom wåre egne gränstor; och Soldaten dessutom göras mera hårdig at tåla *fatiguer* wid påkommande krig. Flera Folkslags erfarenhet kan här om öswertyga oss. Om wissa *premier* utsattes och gäfwos åt den, som först riktigt kunde wisa, at han udikat, och til Ång eller Åker förwandlat et wist antal af tunland utaf Kårr och Måssar, så torde det upmuntra många idoge Landtmån, at med alsware tänka på en så nyttig saks verkställande; Men jag wågar knapt, at föreslå *Premier*, som något upmuntrande; ty om så sker, at den, som kan skryta och stråffa måst, och som wet sätt at göra sig wänner; får *Premier*, utan at upriktigt undersökes, om han gjort hållt hålltyn af det han utskriat; och twärt om, om den, som ei mycket talar om det han gjort, fast han uträttat mångfalt mera,

ra, än det han gifwit tillkänna, blifwer förbi gången, då nedtryckes och dödas långt mera hogen för ganska många, at arbeta til *Public* nytta, än at den upeldas och upmuntras. Wid *Premiers* udelande bör därföre brukas största warsamhet, annors skada de mer än gagna, och det allmänna lider på tvåmehanda sätt på en gång, nemligen det prässar 1:o ut penningar och 2:o nedtrycker det lusten at göra godt, då de så dem, som dem minst förtjent, och de lämna obelönda, som gjort det bästa och bästa. Det torde jämwäl hafwa någon werkan, om en wih tid usattes, på hwilken hwart och et hemman tilhörande Kårr och Måssar, til hwilkes upodlande enskilt personers styrka kunde pröfwat nog förstå, skulle nödwändigt wara fulleligen upodlade, samt at de, som försummat en sådan skyldighet, skulle blifwa desse Marker förlustige, hwilka Kronan kunde skänka den til erwardelig egendom, som påtog sig, at innom wih nödig tid, göra dem nyttiga. Förmodeligen skulle jämwäl mycket winnas til et så hälsosamt ändamåls ärnående, om de allmänna, Kronans egna och intet wist hemman enskilt tilhöriga Kårr och Måssar, blewo i större eller mindre stycken skänkte til dem, som innom få år påtog sig, at göra dem nyttiga; och at den, som ej fullgjordt sit *commit*, skulle, i fall honom ej mötte ątför stora swårigheter, gå i misfning därat, och platsen tildelas en annan, som wille bruka mera flit och alfware. Mångaldiga andra förslager til samma ändamåls winnande, kunde wål ånnu lätteligen uggifwas; Men Höga Wederbörande på hwilkas bedrifwande alssammans i synnerhet widkommer, kunna selswe finna de bästa.

!GUDI Allena Kran.

Maan Miehelle.

Maan joca tunde oman / caisset sen edut joca tahwold /
Ynnä ja sen tarpet / niitä suingin puuttua tasune /
Totta se maan parahin puuroret poistapi poses;
Sittä se Nütun saa parahan / joca Heiniä caswa;
Saatta newat wetiset / pimiät corwet / rämätätkin
Nijn corjoir' Belloir' cuita Nütuir' wihersäisir.
Nstawa' / sens' osotat sinä caunihin oppisi jätken
Euinga newat wetiset Suomengin Rubtinacunnas
Nijn tulisit picaisest' ojituri ja myös paraturi /
Että ne candaisit meillen sekä Heiniä paljon /
Että ja myös Laithon / joca marais työdimme ja waiwan.
Angara neuwo se on / totisest' hyödyllinen aiwan.
Dopinut Nstawa' / sentähden toiwon / Sua / caiceti
Riittäwät / ynnä ja myös toiwottawat Dunea Sulle!
Sen minä myös teen / cosean olen

Sinun

Nstawa's aina.

C. G.